

## ОЛЕКСАНДР КОРОЛЬЧУК І ДЕРЖАВНИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР ІМЕНІ МАРІЇ ЗАНЬКОВЕЦЬКОЇ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОГО ПЕРІОДУ: УРОКИ ІСТОРІЇ (1924–1925 рр.).

*Стаття висвітлює діяльність Олександра Корольчука у Державному драматичному театрі імені Марії Заньковецької катеринославського періоду 1924–1925 рр. у контексті складних суспільно-політичних та історичних процесів.*

**Ключові слова:** Олександр Корольчук, театр імені Марії Заньковецької, режисура, Катеринослав.

*Статья освещает деятельность Александра Корольчука в Государственном драматическом театре имени Марии Заньковецкой екатеринославского периода 1924–1925 гг. в контексте сложных общественно-политических и исторических процессов.*

**Ключевые слова:** Александр Корольчук, театр имени Марии Заньковецкой, режиссура, Катеринослав.

*The article covers the theatrical activity of Oleksandr Korolchuk in Maria Zankovetska State theatre during the years of 1924–1925-ss in Katerynoslav with in the intricate framework of social, political, and historical processes.*

**Keywords:** Oleksandr Korolchuk, in Maria Zankovetska State, producer, Katerynoslav.

У 1924 р. театр імені Марії Заньковецької розпочав свій осінньо-зимовий сезон у Катеринославі на запрошення Катеринославської філії Всеукраїнської літературної організації «ПЛЛУГ» в особі її керівника – літератора і театрального критика Івана Ткачука<sup>1</sup>. З підтримкою Катеринославської філії «ПЛЛУГа» заньківчани також отримали підтримку з боку місцевої влади, а саме Катеринославської Губполітосвіти, яка, крім підтримки, виступила і як один із ініціаторів удержавлення та стаціонавання театральних колективів у цьому місті<sup>2</sup>. І як результат зусиль багатьох мистецьких та громадських діячів, службовців, просто глядачів – 29 листопада 1924 р. був виданий наказ про удержавлення, відтак була затверджена така офіційна назва колективу: Державний драматичний театр імені Заслуженої народної артистки Марії Заньковецької<sup>3</sup>. Стаціонарною базою для театру імені Марії Заньковецької був обраний Катеринослав, колектив був закріплений за Катеринославською Губполітосвітою, а театральним помешканням обрали Великий міський театр імені Луначарського<sup>4</sup>. Однак слід зауважити, що витяг з протоколу наказу Колегії Головлітосвіти

про удержавлення заньківчан за підписом тогочасного секретаря відділу мистецтв при НКО УСРР П. Савченка до колективу надійшов дещо пізніше – 3 грудня 1924 р.<sup>5</sup>.

Також відзначимо, що заньківчани, хоча і були стаціонавані у Катеринославі, проте доволі часто мусили виїздити з виставами і концертами по території всієї Катеринославської губернії. Це була одна із умов при удержавленні колективу, і це йменувалося як «культурне обслуговування» міст та містечок Катеринославщини, передовсім там, де вже на той час почали формуватися великі промислові підприємства губернії. Адже навіть повітове містечко Олександрівськ, яке 1924 р. було перейменоване на Запоріжжя, також належало за тогочасним адміністративним поділом до Катеринославської губернії (Запорізької області в сучасному розумінні на тоді ще не існувало – О. П.). Радянська влада вже на початку 20-х рр. концентрувала у цьому краї (Дніпропетровськ, Запоріжжя, Бердянськ, Нікополь, Мелітополь та ін. населені пункти тогочасної Катеринославської губернії) велику кількість робітників для численних заводів, фабрик, шахт. Вочевидь, тоді виникла

актуальна потреба і в розбудові інфраструктури та організації дозвілля для такого строкатого населення регіону. Оскільки ще тривав анонсований владою процес «українізації», тож Державний драматичний театр імені Заслуженої народної артистки Марії Заньковецької, на думку місцевих керманців, мав допомогти в успішній реалізації поставлених цілей та завдань у популяризації процесу українізації на Катеринославщині.

Справді, катеринославський період діяльності театру імені Марії Заньковецької був окремою хоча й короткочасною сторінкою впродовж усієї майже сторічної історії функціонування колективу. Адже стаціонавання у Катеринославі одразу сприяло втіленню амбітних творчих задумів, зокрема розпочалася робота над постановками за творами В. Шекспіра, Лесі Українки М. Куліша та ін. Деякі стали на довгі роки «програмними» постановками колективу, зокрема п'єса «97» М. Куліша у режисерській інтерпретації Олександра Корольчука.

Так, скажімо, у трупу були прийняті на постійну основу: художник Андрій Таран, композитор Володимир Йориш<sup>6</sup>, балетмейстер Михайло Боронков, (згодом його замінила Лідія Обломівська, яка водночас була і актрисою театру); акторський ансамбль також поповнився низкою молодих артистів, зокрема таких як: Кость Капатський, Катерина Даценко, Іван Лущик, Олена Зініна, Кость Губенко, Ольга Ковтун, Наталя Гроза-Лотоцька, Андрій Ірій, Роман Санарський, Марія Сокіл<sup>7</sup>, Іван Крига, Олекса Писаревський.

Щодо репертуару, то із початком роботи у Катеринославі також спостерігаємо зміни. Отже, для здебільшого русифікованої місцевої публіки, заньківчани презентували досить численну кількість постановок за творами національної драматургії: «Гайдамаки» Т. Шевченка, «Сава Чалий», «Безталанна» «Лиха Іскра» І. Карпенка-Карого, «Украдене щастя» та «Похорон» І. Франка, «У пущі», «В катакомбах», «На полі крові», «В дому роботи, в країні неволі...» Лесі Українки, «Казка старого млина» С. Черкасенка, «Натусь», «Молода кров», «Панна Мара», «Мemento», «Чужі люди», «Гріх» В. Винниченка.

В особовому фонді Олександра Корольчука з колекції Музею театрального, музичного і кіномистецтва України зберігається листування керманіча заньківчан. В одному із таких листів О. Корольчук розповідає заньківчанам про свою зустріч із Я. Мамонтовим, який дав до постановки дві свої п'єси, котрі швидко увійшли в репертуар колективу, проте поміж іншого знаходимо

інформацію такого змісту: «...Знайшов я Анатоля Гака, передає всім вітання, його “Людину в окулярах” та Винниченкові “Щаблі життя” остаточно заборонили»<sup>8</sup>. Цей лист О. Корольчук надіслав до колективу з Харкова. Відтак можемо простежити, що такий кількісно численний пласт, як драматургія В. Винниченка, поступово зникає з репертуару заньківчан через заборону реперткому. Слід зауважити, що митець О. І. Корольчук впродовж вересня-листопада 1924 р. систематично виїздив до тогочасної столиці України – Харкова у справах удержавлення театру: заміна печаток, питання фінансового забезпечення тощо.

Також до репертуару колективу в перший катеринославський сезон увійшли такі спектаклі за творами зарубіжних драматургів, як «Тартюф» Ж.-Б. Мольєра, «Розбійники» Ф. Шіллера, «Мірандоліна» К. Гольдоні, «Примари» Г. Ібсена, «Мазепа» Ю. Словацького. Тобто заньківчани презентували добірний репертуар із творів як українських, так і зарубіжних авторів. Щодо сценічних прочитань творів національної драматургії, то на прикладі репертуарної афіші заньківчан простежуємо слухність думки, яку висловила О. Красильникова з приводу впливу естетики корифеїв на загальнотеатральний процес ХХ століття. Адже п'єси класичної української драматургії на заньківчанській сцені глядачі зрусифікованого Катеринослава сприймали як улюблену класику, відтак ці твори становили вагомую частку в репертуарі українських театрів першої третини ХХ століття<sup>11</sup>.

Вже у Катеринославі у сезоні 1924/1925 рр. заньківчани презентували аж п'ять прем'єрних спектаклів. Показово, що всі ці спектаклі були здійснені за творами сучасних авторів. Скажімо, драма Джона Сінга «Герой» у перекладі О. Корольчука<sup>12</sup>. Так, О. Корольчук написав спеціальну службову записку до Ради театру імені Марії Заньковецької з пропозицією внести у порядок денний художньої ради колективу питання про те, чи зберігати за театром виключне авторське право на сценічне прочитання перекладеної ним п'єси англійського драматурга Д. Сінга<sup>13</sup>. Також О. Корольчук здійснив постановку драми «Аве Марія» Я. Мамонтова. Режисер-початківець Б. Романицький розширив репертуарну афішу заньківчан такими виставами, як «Землетрус» П. Романова та «До третіх півнів» Я. Мамонтова<sup>14</sup>. Однак, з нашої точки зору, варто внести деякі уточнення в ці відомості про постановку драми «До третіх півнів» Я. Мамонтова. У програмці цього спектаклю, який нині зберігається у фондах

Музею театрального, музичного і кіномистецтва України зазначено, що постановниками спектаклю є два режисери Борис Романицький та Олександр Корольчук, саме у такій послідовності<sup>15</sup>. Тобто можемо припустити, що О. Корольчук, маючи певний досвід співпраці із п'єсами Я. Мамонтова, а також попередню особисту розмову із драматургом, надав певну професійну допомогу молодому Б. Романицькому, отож на програмці спектаклю було чітко окреслено момент цієї співпраці. Припускаємо, що саме ці дві п'єси Я. Мамонтова «Аве Марія» і «До третіх півнів», О. Корольчук привіз для колективу із своєї харківської поїздки.

У своїх рукописних нотатках В. Яременко зазначив, що у перший катеринославський сезон 1924/1925 рр. серед прем'єрних постановок заньківчан були такі: «Аве, Марія» Я. Мамонтова, «В катакомбах» Лесі Українки, «До третіх півнів» Я. Мамонтова, «Землетрус» П. Романова, «97» М. Куліша і вистава-композиція творів Остапа Вишні, яку презентував сам автор літературного матеріалу<sup>16</sup>.

На наш думку, слід детальніше зупинитися на сценічному прочитанні п'єси «97» М. Куліша на заньківчанському кону. Адже ця постановка відіграла ключову роль у популяризації колективу серед місцевого населення, принісши театрові визнання критиків, місцевої влади.

Отже, як довідуємося із хронологічно останнього видання присвяченого заньківчанам, постановка «97» М. Куліша на сцені цього колективу була здійснена 3 грудня 1914 р. Як зазначено у цьому виданні, режисером-постановником цього спектаклю був Б. Романицький, а художником – А. Резніков<sup>17</sup>. У своїй першій статті, присвяченій історії театру імені Марії Заньковецької, сам Борис Романицький найбільше уваги приділяє саме постановці п'єси «97» М. Куліша – як однієї з найяскравіших творчих сторінок в історії театру цього часу. Показово, що митець не називає себе постановником цього спектаклю<sup>18</sup>.

У цій публікації Б. Романицький побіжно вказує також, що тема НЕПу, його основні проблеми: хлібозаготівля, нова соціальна диференціація суспільства становили основні сюжетні лінії у цій виставі. Звичайно, з огляду на радянську цензуру, митець називає п'єсу «97» М. Куліша твором, який розповідає про «героїчний комнезам», а заньківчани не до кінця, так, як це належало, передали цей «героїзм комнезамів». Проте поза за цією риторикою, Б. Романицький зумів штрихами проаналізувати основні акторські образи у постановці: зокрема Серьоги Смика та Григорія

Копистки, причому не називаючи імена акторів, які виконували ці ролі<sup>19</sup>. Окрім того, автор публікації побіжно описав режисерську партитуру «97» М. Куліша, наголошуючи передовсім на тому, що «заньківчани досить яскраво виявили своє прагнення до емоційності вистави»<sup>20</sup>. Саме для втілення цієї п'єси заньківчани шукали гострих форм передачі ідеї для своєї вистави, акторські образи також були емоційно насичені і динамічні, як зауважив сам Б. Романицький: «по-театральному» «піднесені». Відтак, як зазначав у своїх спогадах митець, ці фактори стали домінуючими, отож визначали ритм і темп постановки. Причому, акцентував Борис Романицький, у інших театрах, ця, на той час популярна, вистава йшла на 30–40 хвилин довше за часом<sup>21</sup>.

А ось місцевий літератор і театральний критик І. Ткачук у своїх спогадах наголошував на іншому аспекті роботи театру в місті, а саме – на «завоюванні» місцевого глядача. Адже на початках роботи у Катеринославі, навіть попри підтримку місцевої влади, халтурні вистави кучеренків та колісниченків збирали аншлаги, а вистави заньківчан: «Герой» Д. Сінга, «Аве, Марія» Я. Мамонтова і «97» М. Куліша йшли при напівпорожній залі. Тобто театральний колектив у Катеринославі мав пробивати певний «лід» сприйняття глядачів, і заньківчани поступово «пробивали», долали ці стереотипи<sup>22</sup>.

Проте в інших виданнях, присвячених театрові імені Марії Заньковецької знаходимо хоча й побіжні, але дещо інші відомості про цю виставу. Так, у книжці Б. Кордіані та Л. Мельничук-Лучко про заньківчан зазначено, що у 1924 р. Б. Романицький здійснив дві визначні постановки – вистави «97» М. Куліша і «До третіх півнів» Я. Мамонтова<sup>23</sup>. Ця інформація також викладена і наприкінці видання, у Додатку із відомостями про посезонний репертуар театру. Саме у цьому виданні вперше знаходимо інформацію про те, що постановка п'єси «97» М. Куліша була здійснена Б. Романицьким, художник-постановник – А. Резніков<sup>24</sup>.

Слід відзначити, що вже в пізніших своїх спогадах, Б. Романицький, характеризуючи О. Корольчука як людину і митця, зазначав, що О. Корольчук виконував роль Серьоги Смика чудово, грав так, «наче народився для цієї ролі»<sup>22</sup>. На думку, Б. Романицького, йому (тобто – О. Корольчукові – *О. П.*) в акторському ансамблі цієї вистави на заньківчанській сцені дорівнював хіба лише В. Яременко у ролі Гирі. Митець, підсумовуючи свої враження від вистави крізь призму

значного відтинку часу, також зауважив, що у цій виставі ролі були розподілені дуже вдало<sup>25</sup>.

Інший відомий заньківчанин, уже згадуваний виконавець ролі Гирі – Василь Яременко, у своїх спогадах наводить історію створення спектаклю «97» М. Куліша. Так, артист зазначає, що Олександр Корольчук спеціально їздив за цією п'єсою до Харкова, як тільки стало українським театрам стало відомо, що М. Куліш написав «незвичайної краси і сили п'єсу «97» М. Куліша»<sup>25</sup>. В. Яременко ще вказує у своїй публікації, що постановку здійснював Б. Романицький, він же і виконавець ролі Мусія Копистки; Смика грав О. Корольчук; Гирю – В. Яременко; Лизька – К. Даценко; Панька – І. Слива; діда Юхима – О. Олесь; Стоножка – Ф. Федькович; Німого – К. Капатський. Як результат напруженої роботи, значних творчих зусиль усіх задіяних у цій постановці акторів, спектакль мав колосальний успіх. Вже згодом Б. Романицький зазначив, що роль Мусія Копистки – одна із найвдалих його акторських робіт того часу і успіх самого спектаклю був надзвичайний<sup>26</sup>.

Показово, що фрагмент із спогадів про цей спектакль, але у лаконічному, зреферованому вигляді, також навів В. Яременко у своєму нарисі про кращі вистави театру за півстоліття (за радянським літочисленням – *О.П.*)<sup>27</sup>. І однією із найяскравіших постановок катеринославського періоду була, на думку В. Яременка, саме вистава «97» М. Куліша. Як згадував сам артист, грандіозний успіх заньківчанського спектаклю полягав, передовсім, у «переконливому звучанні міцного ансамблю, якого ми так наполегливо домагались у нашій щоденній творчій праці»<sup>28</sup>.

Також вагомість ролей Мусія Копистки та Гната Гирі у виставі «97» М. Куліша наголошено і в окремих нарисах, присвячених життєпису і творчості як Бориса Романицького<sup>29</sup>, так і Василя Яременка<sup>30</sup>. Проте, з нашої точки зору, слід дещо розширити наші відомості про історію цього спектаклю, його важливе значення, попри коротке сценічне життя на заньківчанському кону.

Першим маловідомим джерелом інформації про постановку п'єси «97» М. Куліша є лист Олександра Корольчука до «всього товариства заньківчан»<sup>31</sup>. У цьому листі О. Корольчук інформує труп про результати обговорення репертуару заньківчан в управлінні мистецтв при НКО: «... видержав цілу дискусію, а от рецензій не хотіли читати, то, на чорта, я весь цей час тягав цілу кіпу газет?!»<sup>32</sup>, а також дає вказівки щодо поточної роботи колективу, зокрема, підготувати бенефісну

виставу для Панаса Саксаганського «Чорноморці» М. Старицького з нагоди отримання звання заслуженого артиста республіки, підготувати документацію для виїзду на короткочасні гастролі до Запоріжжя тощо<sup>33</sup>. І наостанок у цьому листі керівник колективу Олександр Корольчук подає хронологічно першу згадку про п'єсу «97» М. Куліша в контексті заньківчанського репертуару: «Дістав “97” – тут всі від неї (тобто п'єси – *О. П.*) з ума сходять. Переписав, хоч і дорого, та чорт з ним! Хай Василь Сергійович дасть до афіші анонс: “готується прем'єра Харківського драматурга Миколи Куліша «97»» <...> Приїду то розкажу багато-багато цікавого»<sup>34</sup>. Принагідно зауважимо, що цей лист Олександра Корольчука датований так: Харків, 4 грудня 1924 р. Тобто дата прем'єри – 3 грудня 1924 р. – постановка «97» М. Куліша, вказана сучасними українськими дослідниками на сцені театру імені Марії Заньковецької насправді є неточною<sup>35</sup>. Адже навіть сам текст п'єси, як простежуємо з листа О. Корольчука, був отриманий пізніше.

З нашої точки зору ця вистава увійшла в репертуарну афішу заньківчан на початку січня 1925 р. У своєму огляді-анонсі заньківчанського репертуару, вміщеному на сторінках місцевої преси за січень 1925 р., тогочасний директор театру М. Лебідь зазначив, що нову заньківчанську виставу «97» М. Куліша «дуже розхвалюють і тому з весни вона буде показана в інших містах Катеринославщини»<sup>36</sup>. Тобто перша згадка у пресі про постановку «97», як вже втілену постановку, з'явилася лише на початку січня 1925 р. Окрім того, епістолярій О. Корольчука також цілком спростовує наведену В. Яременком інформацію про «фантастично-пригодницьку» історію переписування п'єси «97» М. Куліша у скверіку навпроти сьогоденішнього приміщення театру імені І. Франка<sup>37</sup>. Як довідуємося із програмки спектаклю та рецензій катеринославської преси, режисерську інтерпретацію спектаклю здійснив Олександр Корольчук, а не Борис Романицький, як і досі вважають сучасні дослідники<sup>38</sup>.

Вистава справді була дуже популярною, адже порушила гостро актуальні проблеми тогочасного суспільства: діяльність комнезамів, продрозверстка, колективізація, а згодом голод 1922/1923 рр. і – як наслідок – перші випадки канібалізму. Відтак серед місцевого населення були поширені локальні акції непокори, які, однак, жорстоко придушувались радянською владою. Вочевидь, саме тому на початку 1925 р. реакція глядачів під час вистави, особливо коли

спостерігали сцени колективізації, була вкрай емоційна і для артистів зовсім не передбачувана. Ось як про це згадував учасник спектаклю, актор Василь Яременко: «У січні 1925 р. ми вперше грали на гастролях у Запоріжжі. Гастроли відкрили виставою «97». Тут її сприймали гостріше, ніж у Дніпропетровську. Успіх вистави був надзвичайний <...> Однак ми лише чотири рази із тринадцяти доводили виставу до кінця. Як тільки починалась сцена самосуду над людоїдами – в залі здіймався лемент, страшні істеричні крики, і ми змушені були давати завісу»<sup>39</sup>.

Отже заньківчани поповнювали передовсім свій репертуар виставами, які порушували актуальні теми для глядачів. Тож колектив тісно співпрацював із сучасними (тобто тогочасними – *О. П.*) письменниками: Я. Мамонтовим та М. Кулішем, П. Романовим, а також із Остапом Вишнею. Окрім того, у Катеринославі на сцені театру імені Марії Заньковецької була презентована драма Лесі Українки «В катакомбах».

Як відомо, *О. Корольчук* здійснив ряд постановок за творами цієї письменниці це, зокрема, дві редакції «У пущі», «На полі крові», «В дому роботи, в країні неволі»<sup>40</sup>. Проте найголовнішим, програмовим твором заньківчан, за задумом *Олександра Корольчука*, мало стати втілення п'єси Лесі Українки на тему світового сюжету, а саме – драми «Камінний господар». Про ідею втілення цієї п'єси на заньківчанському кону, попередню читку та розподіл ролей режисер вперше анонсував ще влітку 1923 р. перебуваючи на літніх гастролях у Чернігові. Окрім згаданого анонсу на сторінках місцевої преси, жодних друкованих матеріалів про роботу заньківчан над сценічним прочитанням «Камінного господаря» цього часу нам не вдалося знайти.

Напевне, саме це дало підстави *Б. Зюкову*, у своїй книжці, присвяченій сценічним прочитанням творів Лесі Українки, зазначити, спираючись передовсім на спогади *І. Кавалерідзе*, що цей намір *О. Корольчука* так ніколи і не був реалізований, а лишився радше суто декларативним наміром<sup>41</sup>. *Б. Зюков* (знов-таки за свідченнями того ж *І. Кавалерідзе*) зазначив, що *О. Корольчук* був режисером побутового українського театру і навряд чи зміг би впоратися із постановкою такого твору<sup>42</sup>. Однак мусимо уточнити і розширити відомості, наведені у книжці *Б. Зюкова*. Так, скажімо, автор цієї монографії, згадуючи про постановку «Лісової пісні» Лесі Українки, яку здійснив *І. Кавалерідзе*, вказував, що й інші сценічні прочитання творів Лесі Українки, зо-

крема постановка драми «У пущі» на сцені роменського театру на поч. 20-х рр. ХХ ст. також належать до режисерського доробку згаданого *І. Кавалерідзе*<sup>43</sup>. Однак дослідження театрального процесу у Ромнах переконливо доводять, що ці відомості, наведені у книжці *Б. Зюкова*, не відповідають дійсності<sup>44</sup>. Таким чином, переконуємося, що інформація, наведена у книжці *Б. Зюкова* про сценічні прочитання драматургії Лесі Українки, сьогодні потребує об'єктивного переосмислення та уточнення викладених відомостей. Адже багато фактів у ній є недостовірними через свою ідеологічну заангажованість, як це чітко простежуємо на прикладі аналізу творчого доробку.

Зрештою досвід *Олександра Корольчука* як режисера-постановника саме творів Лесі Українки доводить, що митець довго і наполегливо йшов до концептуального глибокого осмислення драми «Камінний господар», який мав стати етапним спектаклем для заньківчан. Окрім того, удержання театру і стаціонування у Катеринославі давало незмірно більші організаційні можливості *О. Корольчукові* повернутися до свого наміру поставити цю драму, що він і проголосив ще у літній чернігівський сезон 1923 р. Про те, що режисер систематично опановував естетику творів Лесі Українки, на нашу думку, свідчить той факт, що навіть у не зовсім сприятливих мандрівних умовах він здійснив нову редакцію сценічного прочитання драми «У пущі». Крім того, до заньківчанського репертуару увійшли твори «В катакомбах» та «На полі крові», «В дому роботи, в країні неволі...» Лесі Українки у режисерській інтерпретації *Олександра Корольчука*. Причому всі перелічені спектаклі за творами Лесі Українки були презентовані у Катеринославі. Так, скажімо, у фондовій збірці Музею театрального, музичного і кіномистецтва України зберігається рукопис *О. Корольчука* із розподілом ролей драми «У пущі» Лесі Українки, саме у другій режисерській редакції. А оскільки заньківчанська постановка була одна із найвдаліших сценічних прочитань драми «У пущі» Лесі Українки в історії українського театру, то слід зазначити obsadu ролей цього спектаклю в режисерській інтерпретації *Олександра Корольчука*: Річард – Борис Романицький; Едіта – Олена Ярошенко; Крістабель – Янкевич; Джонатан – Угорний; Кембль – Сіровий; Дженні – Мовшович; Годвінсон – Василь Яременко; Кемб – Андрій Ірій; Ортвін – Лесь Олесь (Федір Погребний); Мімс – Іван Сагайдачний; Індіанка – Вікторія Янчук<sup>45</sup>. Припускаємо, що дві редакції сценічної інтерпретації *Олександра Корольчука*

драми Лесі Українки «У пущі» мають театраль-но-естетичне підґрунтя: у першій постановці цього твору (1920 р.) ще на сцені роменського театру режисер вніс деякі корективи у матеріал (значно скоротив І-шу частину авторського драматичного матеріалу, а другій редакції постановки цієї драми (1924 р.) текст Лесі Українки не зазнавав змін. Вочевидь, режисер і актор Олександр Корольчук, як один із учнів Миколи Садовського, мав вишкіл класичного національного театру. Однак поступово ідеї реформування національної сцени, зміни у світогляді захоплюють і його, отож ці зміни знаходять своє відображення в режисерському доробку митця.

Цікава деталь: у рукописі Віктора Скоро-багатського<sup>46</sup> є запис про те, що у театрі імені Марії Заньковецької на прем'єрах таких драм Лесі Українки, як «В катакомбах» та «У пущі» був присутній Климент Квітка, однак підтвердити чи спростувати цю інформацію нам, на жаль, не вдалося<sup>47</sup>. В. Яременко (актор був безпосереднім учасником у всіх постановках О. Корольчука за творами Лесі Українки) у своїй статті акцентував увагу на таких якостях спектаклів: «Найбільше запам'яталися мені постанови того часу “У пущі” та “В катакомбах” Лесі Українки, з їх мальовничими мізансценами і скульптурною виразністю груп. З незвичною чіткістю і детальністю були зроблені масові сцени.<...>. Вони були позначені високою пластичною культурою»<sup>48</sup>.

Також припускаємо, що, отримавши стаціонар у Катеринославі, О. Корольчук, мабуть, спробував реалізувати свій давній задум – поставити драму Лесі Українки «Камінний господар» на заньківчанській сцені, анонсований ще у Чернігові в червні 1923 р. На жаль, сьогодні нам вдалося відшукати лише одну світлину на якій зафіксований репетиційний процес майбутньої заньківчанської постановки «Камінний господар» Лесі Українки у режисерській інтерпретації Олександра Корольчука. На цій світлинці зображена сцена зустрічі Дони Анни (Варвара Любарт) та Дон Жуана (Олекса Писаревський), на звороті підпис: Катеринослав, 1924 р., сцена II<sup>49</sup>.

Також слід зауважити ще один додатковий аргумент, який, напевно, також сприяв тому, що режисер активно взявся до роботи над сценічним втіленням драми «Камінний господар»: у цей час в Катеринославі разом з Лесею Українкою мешкала близька їй людина, її молодша сестра – Ольга Косач-Кривинюк із своєю родиною. Також припускаємо, що до цієї роботи був залучений відомий історик, етнограф, громадський діяч Дмитро

Яворницький, який також особисто був знайомий як із Лесею Українкою та Климентом Квіткою, так із Оленою Пчілкою і Ольгою-Косач-Кривинюк та іншими членами знаної української родини. А оскільки Д. Яворницький викладав у творчо-методичній лабораторії-кабінеті етнографію та історію українського побуту (так на той час називалася заньківчанська студія – *О.П.*), то, можливо, саме він сприяв налагодженню тісного діалогу між родиною Лесі Українки і заньківчанами. До того ж станом 1924 р. у репертуарній афіші вже були спектаклі за творами письменниці, які мали розголос серед публіки.

Тому припускаємо, що в реалізації сценічних прочитань драматургії Олександр Корольчук, вочевидь, мав підтримку з боку родини Лесі Українки. Як відомо, в цей час зусиллями О. Косач-Кривинюк у Катеринославі був виданий підручник «Історія східних народів», який уклала Леся Українка<sup>50</sup>. Ольга Косач-Кривинюк у 20-х рр. ХХ ст. активно популяризувала мистецьку спадщину Лесі Українки для широкого кола громадськості, а театральна сцена для цього надавалась якнайкраще. Однак після еміграції О. Косач-Кривинюк до США її творчі зв'язки із театральними колективами, мистецькими діячами взагалі замовчувалися радянською владою. Багато світла на цей аспект мистецького життя Катеринослава 1924/1925 рр., на нашу думку, могло б пролити багаторічне листування Дмитра Яворницького і Василя Яременка, яке тривало майже п'ятнадцять років, аж до самої смерті великого вченого у 1940 р. Проте у період Другої світової війни театральне приміщення заньківчан було повністю зруйноване, а разом з ним зник і цінний епістолярій. Вважаємо, що втрата цього листування є однією із найбільш невідшкодних для історії українського театального мистецтва загалом, а історії діяльності заньківчан зокрема<sup>51</sup>.

Слід зазначити, що «невписуваність» сценічних прочитань історіософських драм Лесі Українки на заньківчанському кону у 20-х рр. ХХ ст. в історію українського радянського театру була однією із причин того, що ця тема для вітчизняних театрознавців залишалася на маргінесі фахових наукових студій<sup>52</sup>. Так, скажімо О. Цибаньова вказує лише про два сценічні прочитання драм Лесі Українки на сцені театру імені Марії Заньковецької в режисерській інтерпретації Олександра Корольчука: «Певний внесок у справу поширення Лесиної драматургії зробив у перші роки свого існування театр імені Марії Заньковецької. Режисер О. Корольчук, який ще в мандрівній трупі втілював

«В катакомбах» і «У пущі»<sup>53</sup>. Як простежуємо із цієї публікації, дослідниця побіжно згадує лише окремі постановки заньківчан мандрівного періоду, причому не всі, а також обминає цілковитою мовчанкою репетиційний процес підготовки «Камінного господаря» Лесі Українки, що відбувався у сезоні 1924/1925 рр. Хоча про «Камінного господаря» на сцені заньківчанського колективу українські театрознавці згадують лише у львівський період (постановка С. Данченка 1971 р.) – як вагому сторінку в осмисленні спадщини Лесі Українки<sup>54</sup>. Адже у своїй публікації присвяченій постановці «Камінного господаря» С. Данченко крізь час заочно апелює до цінного досвіду заньківчанських «артистів першого сезону», які брали участь у цьому нереалізованому проекті: «П'єса «Камінний господар» має багату сценічну історію. Досвід наших майстрів сцени в роботі над цією драмою засвідчив, яким серйозним іспитом на мистецьку зрілість є її постановка взагалі і, зокрема, якої напруженої праці вона вимагає від актора»<sup>55</sup>.

Показово, що у редакційному (без зазначення авторства) вступному слові до цього ж буклету вперше в історії українського театрознавства точно названо всі постановки заньківчан за творами Лесі Українки дольвівського періоду (1944 р.). Підсумовуючи цю публікацію, авторська редколегія зазначила, що чималий успіх мала вистава «У пущі», здійснена Олександром Корольчуком<sup>56</sup>. При цьому автори допису акцентували увагу читачів на тому, що Борис Романицький у ролі Річарда та Василь Яременко (у першому сценічному варіанті артист виконував роль Джонатана (сезон 1921/1922 рр.)) у ролі Годвінсона створили справді довершені акторські образи. Окрім того, як довідуємося із цієї ж публікації, Василь Яременко вважається найкращим виконавцем ролі Годвінсона в українському театрі радянського періоду<sup>57</sup>. Також автори цього допису побіжно зауважують, що того ж сезону (тобто 1923/1924 рр.), крім вже згадуваної драми «У пущі», О. Корольчук здійснив ще кілька знакових постановок за творами Лесі Українки, а саме: «В катакомбах», «На полі крові», драматичний етюд «В дому роботи, в країні неволі»<sup>58</sup>.

Так чи інакше, але можемо констатувати, що постановки драм «У пущі» і «В катакомбах», «На полі крові», «В дому роботи, в країні неволі» Лесі Українки ознаменують так званий «перехідний період» у театральній практиці Олександра Корольчука: від етнографічно-побутового до нового, психологічного театру. Згодом, вже у ка-

теринославський період діяльності заньківчан, чітко спостерігаємо мистецьку еволюцію режисера в бік театральної естетики неоромантизму. Хоча при цьому мусимо зазначити, що цей процес не зміг вповні реалізуватися через передчасну смерть О. Корольчука під час гастролей колективу у Запоріжжі (3 березня 1925 р.). Еволюційним кроком, який, певно, мав би засвідчити опанування нових шляхів сценічної естетики театру імені Марії Заньковецької на чолі з Олександром Корольчуком мала стати постановка давно омріяного «Камінного господаря», однак ця ідея була втілена на практиці лише 1971 р., іншим режисером, на іншій сцені.

Отже можемо стверджувати, що режисер Олександр Корольчук у першій половині 20-х рр. XX ст. був одним із тих митців, які активно та наполегливо опановували сценічну естетку творів Лесі Українки, впроваджуючи її драматургію у репертуар театру імені Марії Заньковецької і український театральний процес загалом, тим самим розширюючи простір національного модерного театру. Сценічні прочитання драматургії Лесі Українки на заньківчанській сцені, з нашої точки зору, становлять маловивчену, але окрему сторінку в історії колективу першої половини 20-х рр. XX ст. Також слід зауважити, що досвід постановок творів Лесі Українки на сцені одного театрального колективу в режисерській інтерпретації одного режисера, дала можливість цій трупі за дуже короткий проміжок часу наростити великий потенціал. До того ж треба наголосити, що Олександр Корольчук у своїх постановках за творами Лесі Українки не брав участі як актор-виконавець. Причина цього, на нашу думку, полягала в тому що режисура таких творів вимагала від митця потужної самовіддачі і концентрації, або, як згодом зазначав С. Данченко, «інтелектуальної пристрасті»<sup>59</sup>. Акторське виконавство Олександра Корольчука у власних постановках драматургії Лесі Українки збіднювало б його гру як артиста. Окрім того, зміна естетичних парадигм мистецького розвитку колективу, особливе значення сценічних прочитань драматургії Лесі Українки для заньківчан на початку 20-х рр. XX ст. знайшла своє відображення в інших прикметних деталях. Передовсім у першій офіційно затвердженій емблемі Державного драматичного театру імені Марії Заньковецької.

Театральне помешкання заньківчан у Катеринославі – Великий міський театр імені Луначарського – мало свою емблему: зображення дівчини у лавровому вінку. Саме таку емблему

цього театрального приміщення можемо спостерігати на програмках та афішках заньківчан цього часу. Однак із удержавленням виникла потреба у створенні власної емблеми для колективу. Відтак у грудні 1923 р. у часописах Катеринослава, Харкова та Києва оголошено конкурс на створення емблеми театру імені Марії Заньковецької. Участь у цьому конкурсі могли брати всі охочі. До Комісії, що оцінювала роботи і проводила конкурс, входили: Іван Ткачук, Остап Вишня, Андрій Таран, Василь Яременко та Максим Лебідь. За рішенням комісії, перемога дісталася акторові та художнику Івану Кризі<sup>60</sup>.

Митець представив на конкурс дуже оригінальну емблему: на світло-фіолетовому тлі було зображення верби, причому це зображення було геть не реалістичне, а радше умовно-символічне, яке одразу асоціювалося із драмою «Лісова пісня» Лесі Українки. Емблема насиченого чорного кольору, виконана в техніці графіки, невдовзі стала офіційним логотипом заньківчан. А самого розробника – художника, актора і режисера Івана Кригу – запросили до заньківчанського колективу<sup>61</sup>.

З нашої точки зору затвердження такого логотипу є свідченням того, що драматургія Лесі Українки в цей час посідала справді вагоме місце у творчому доробку як самого Олександра Корольчука, так і заньківчанського колективу загалом. Проте передчасна смерть керманіча театру, режисера і актора О. Корольчука, а також різка зміна суспільно-політичної ситуації в державі, внесла свої корективи в історію труп, її творчий склад та репертуарну афішу.

Однак колектив театру не забував про свого керівника. Вшановуючи його пам'ять заньківчани у 1926 р. ініціювали заснування престижної стипендії імені Олександра Корольчука у Київському театральному інституті імені І. Карпенка-Карого для найкращого студента акторського відділення. Цю стипендію фінансував театр імені Марії Заньковецької, і вона існувала у цьому навчальному закладі до 1932 р. Після цього зліквідована через посилення радянської цензури.

До речі, першим лауреатом цієї стипендії був відомий режисер, педагог, драматург, згодом ректор того ж таки Київського театрального інституту імені І. Карпенка-Карого – Іван Чабаненко. Символічно, але ця штучно свого часу перервана традиція не відновилася і досі. А пам'ять, а разом з тим відомості про життя і творчість непересічної особистості, самовідданого подвижника українського театрального мистецтва Олександра Івановича Корольчука почала поступово «затира-

тися». Тому наша розвідка є лише першим кроком у напрямку реконструкції творчого доробку О. Корольчука, спробою повернення його із забуття в історію національного сценічного мистецтва.

<sup>1</sup> Лист до літературної організації «ПЛІУГ» (Катеринославі, 1924 р.). – Державний музей театрального, музичного і кіномистецтва України. – Відділ рукописів. – Інв. № 2090. – 1 арк.

<sup>2</sup> Клопотання про удержавлення та закріплення театру ім. М. Заньковецької за Катеринославіським відділом мистецтв при інспектурі Катеринославіської Губ. політосвіти. – Державний музей театрального, музичного і кіномистецтва України. – Відділ рукописів. – Інв. № 1624. – 2 арк.

<sup>3</sup> Наказ на удержавлення Державного драматичного театру імені заслуженої Народної артистки Марії Заньковецької. – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 166. – Спр. 593. – Арк. 24.

<sup>4</sup> Там само. – Арк. 24.

<sup>5</sup> Витяг з протоколу Колегії Головополітосвіти наказу про удержавлення драматичного театру імені Марії Заньковецької у Катеринославі від 3 грудня 1924 р. – Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. – Інв. № 2953. – 1 арк.

<sup>6</sup> Композитор Володимир Йориш працював у заньківчанському колективі з 1922 до 1925 р. З 1926 р. В. Йориш – штатний композитор у Державному драматичному театрі імені Івана Франка. У 1934 р. був репресований, реабілітований посмертно.

<sup>7</sup> Марія Іванівна Сокіл родом із села Жеребець Олександрійського повіту Катеринославіської губернії (нині Запорізька область – О. П.), а з 1924 по 1926 рр. провідна актриса Державного драматичного театру ім. Марії Заньковецької. Виконавиця основних ролей у музично-драматичному репертуарі заньківчанського колективу. З 1927 р. солістка Харківського, а з 1930 – Київського театру опери та балету; з 1932 по 1937 р. виступала у складі театрально-концертної групи артистів УРСР, що систематично гастролювали у Львові, Варшаві, Відні, агітуючи, передовсім, етнічних українців до переселення на територію радянської України. У 1937 р., під час одного із таких закордонних «гастрольних турне», артистка театрально-концертної бригади Марія Іванівна Сокіл відмовилась повертатися на територію УРСР і нелегально залишилась на Галичині. Того ж року емігрувала до США, де згодом стала професором Національної консерваторії у Філадельфії. Оскільки мисткиня на території СРСР отримала неофіційний статус – «невозвращенка», то згадки про її творчість на українському кону 20-30-х рр. ХХ ст., в тому числі на сцені театру імені Марії Заньковецької, були заборонені радянською владою.

<sup>8</sup> Корольчук О. Лист до всього товариства. – Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. – Відділ рукописів. – Особовий фонд Олександра Корольчука – Інв. № 9418. – 3 арк.

<sup>9</sup> Програмка спектаклю «Герой» Джона Сінга (переклад та постановка О. Корольчука). – Музей те-



атрального, музичного і кіномистецтва України. – Відділ програмок. – 1 арк.

<sup>10</sup> Заньківчани. Ілюстроване видання ; [упорядник М. Оверчук]. – Львів, 1999. – 44 с.

<sup>11</sup> Програмка спектаклю «До третіх півнів» Якова Мамонтова. – Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. – Відділ програмок. – 1 арк.

<sup>12</sup> Програмка спектаклю «Герой» Джона Сінга у перекл. О. Корольчука – Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. – Відділ програмок. – 1 арк.

<sup>13</sup> Корольчук О. Службова записка до Ради театру ім. М. Заньковецької (з приводу термінового розгляду про затвердження авторського права на переклад п'єси «Герой» Д. Сінга). – Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. – Відділ рукописів. – Інв. № 5134. – 1 арк.

<sup>14</sup> Красильникова О. Історія українського театру ХХ сторіччя / Ольга Красильникова. – К. : Либідь, 1999. – С. 24–25.

<sup>15</sup> Заньківчани. Ілюстроване видання. – Львів, 1999. – С. 16.

<sup>16</sup> Яременко В. Нотатки. Рукопис / Василь Яременко. – Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. – Відділ рукописів. – Фонд С. Карпенка. – Інв. № 8987. – Арк. 20.

<sup>17</sup> Романицький Б. Спогади й думки про творчий шлях театру ім. М. Заньковецької / Борис Романицький // Театр ім. Марії Заньковецької ; [за ред. Б. Романицького, М. Фінна, В. Яременка, П. Руліна]. – Харків : ДВОУ «Мистецтво», 1933. – С. 9–21.

<sup>18</sup> Там само. – С. 15–16.

<sup>19</sup> Там само – С. 15.

<sup>20</sup> Там само – С. 16.

<sup>21</sup> Ткачук І. Заньківчани у Дніпропетровському / Іван Ткачук // Театр ім. Марії Заньковецької... – Х., 1933. – С. 35.

<sup>22</sup> Кордіані Б., Мельничук-Лучко Л. Львівський державний Ордена Трудового Червоного Прапора український драматичний театр імені М. Заньковецької / Б. Кордіані, Л. Мельничук-Лучко. – К. : Мистецтво, 1965. – С. 9.

<sup>23</sup> Там само. – С. 81.

<sup>24</sup> Романицький Б. Уривки з моїх спогадів // Заньківчани. Львівський державний Ордена Трудового Червоного Прапора український драматичний театр імені М. Заньковецької : зб. спогадів ; [упоряд. І. Піскун, ред. кол. : М. К. Йосипенко та ін.]. – К. : Мистецтво, 1972. – С. 29.

<sup>25</sup> Там само. – С. 29.

<sup>26</sup> Яременко В. Піввіку творчої праці / В. Яременко // Заньківчани... – К. : Мистецтво, 1972. – С. 70.

<sup>27</sup> Там само. – С. 70.

<sup>28</sup> Яременко В. Згадую кілька вистав... / В. Яременко // Український театр. – 1972. – № 4 [липень-серпень]. – С. 18–19.

<sup>29</sup> Там само. – С. 18.

<sup>30</sup> Завадка Б. Борис Романицький / Богдан Завадка. – К. : Мистецтво, 1978 (серія «Майстри сцени та екрана»). – С. 14.

<sup>31</sup> Завадка Б., Тучин Ю. Василь Яременко / Б. Завадка, Ю. Тучин. – К. : Мистецтво, 1973 (серія «Майстри сцени та екрана»). – С. 25.

<sup>32</sup> Корольчук О. Лист до всього товариства / Олександр Корольчук. – Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. – Відділ рукописів. – Особовий фонд Олександра Корольчука. – Інв. № 9418. – Арк. 1.

<sup>33</sup> Там само. – Арк. 1–2.

<sup>34</sup> Там само. – Арк. 2.

<sup>35</sup> Заньківчани. Ілюстроване видання. – Львів, 1999. – С. 16.

<sup>36</sup> Лебідь М. Театр імені Марії Заньковецької / М.[аксим] Лебідь // Зоря. – Катеринослав. – 1925. – № 1 [січень]. – С. 25.

<sup>37</sup> Яременко В. Згадую кілька вистав... / В. Яременко // Український театр. – 1972. – № 4 [липень-серпень]. – С. 18.

<sup>38</sup> Вистава «97» М. Куліша, після смерті О. Корольчука лишалася в репертуарі заньківчан, аж до квітня того ж таки 1925 р. Так, у фондах Музею театрального, музичного і кіномистецтва України зберігається спеціальна програмка урочистого спектаклю «97» М. Куліша, показаного 25 квітня 1925 р. «Привіт IX з'їзду Рад на Катеринославщині». У 1927 р. очоливши колектив заньківчан, Борис Романицький здійснив поновлення цього спектаклю за режисерською експлікацією О. Корольчука. Проте склад виконавців вже був дещо інший: Лизька – К. Даценко, Копистка – Б. Романицький та Гиря – В. Яременко. Вистава буде однією із найуспішніших і протримається у репертуарі заньківчан аж до 1929 р.

<sup>39</sup> Яременко В. Згадую кілька вистав... / В. Яременко // Український театр. – 1972. – № 4 [липень-серпень]. – С. 18.

<sup>40</sup> Іваненко Ю. Сценічна історія п'єси Л. Українки / Юрій Іваненко // Театр. – 1939. – № 6 [листопад-грудень]. – С. 30–34.

<sup>41</sup> Зюков Б. На сцені і на екрані – Леся Українка / Борис Зюков. – К. : Мистецтво, 1989. – С. 78.

<sup>42</sup> Там само. – С. 78.

<sup>43</sup> Палій О. Український драматичний театр у Ромнах (10–20-ті рр. ХХ ст.) / Оксана Палій // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. Карпенка-Карого. – К., 2013. – Вип. 13. – С. 60.

<sup>44</sup> Палій О. Василь Яременко і український драматичний театр у Ромнах / Оксана Палій // Просценіум. – Львів, 2014. – № 38–40. – С. 49–62.

<sup>45</sup> Корольчук О. Розподіл ролів п'єси «У пуші» Л. Українки [в театрі ім. Заньковецької] / О.[лександр] Корольчук // Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. – Відділ рукописів. – Фонд Олександра Корольчука. – Інв. № 1646. – Арк. 1.

<sup>46</sup> Скоробагатський В. Спомини / Віктор Скоробагатський // Державний історико-культурний заповідник «Посулля» (м. Ромни). – Відділ рукописів. – Арк. 13–14.

<sup>47</sup> Там само. – С. 14.

<sup>48</sup> Яременко В. В театрі ім. Заньковецької / Василь Яременко // Театр. – К., 1937. – № 9 [вересень]. – С. 37.

<sup>49</sup> Світлина репетиції спектаклю «Камінний господар» Лесі Українки на сцені Державного драматичного театру імені Заслуженої народної артистки Марії Заньковецької (Катеринослав, 1924 р.) – архів автора.

<sup>50</sup> Бабишкін О. Драматургія Лесі Українки в дослідженнях 20–30-х рр. / Олег Бабишкін // Український театр. – 1971. – № 6 [листопад-грудень]. – С. 22–24.

<sup>51</sup> Завадка Б., Турчин Ю. Василь Яременко / Б. Завадка, Ю. Турчин. – К. : Мистецтво, 1973. – С. 17.

<sup>52</sup> Цибаньова О. Перші кроки. Сценічна доля драматургії Лесі Українки до Великого Жовтня / Олена Цибаньова // Український театр. – 1971. – № 2 [березень-квітень]. – С. 16–17.

<sup>53</sup> Бобошко Ю. Я буду вічно жити... / Юрій Бобошко // Український театр. – 1971. – № 4 [липень-серпень]. – С. 21–23.

<sup>54</sup> Завадка Б., Турчин Ю. Василь Яременко / Б. Завадка, Ю. Турчин. – К. : Мистецтво, 1973. – С. 17–18.

<sup>55</sup> Данченко С. Сучасникові – інтелектуальну пристрасть Лесі Українки! / Сергій Данченко // «Жити буду»...! ; [упор. П. Зозуляк]. – Львів, 1971. – С. 9.

<sup>56</sup> [редакційна замітка] У вінок шани // «Жити буду»...! ; [упор. П. Зозуляк]. – Львів, 1971. – С. 2–3.

<sup>57</sup> Там само. – С. 3–4.

<sup>58</sup> Там само. – С. 3.

<sup>59</sup> Данченко С. Сучасникові – інтелектуальну пристрасть Лесі Українки! / Сергій Данченко // «Жити буду»...! – Львів, 1971. – С. 9.

<sup>60</sup> Положення про конкурс на створення художньої емблеми Державного драматичного театру імені заслуженої народної артистки Марії Заньковецької. – Катеринослав, грудень 1924. – Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України (ЦДАМЛМ). – Фонд Івана Криги. – Ф. 32. – Оп. 1. – Од. зб. 104. – Спр. 4. – Арк. 1.

<sup>61</sup> Крига Іван. Художня емблема Державного драматичного театру імені заслуженої народної артистки Марії Заньковецької у Катеринославі (1924 р.). – ЦДАМЛМ. – Фонд Івана Криги. – Ф. 32. – Оп. 1. – Од. зб. 104. – Спр. 4. – Арк. 2.